

16.04.24р. 15гр. укр. мова

Доброго дня! Тема уроку. Стилiстичнi особливостi засобiв словотвору

Увага! Виконанi завдання надсилати за електронною адресою:

moshev2020@icloud.com

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

- **Перегляньте вiдеоурок.** Стилiстичне забарвлення значущих частин слова: префиксiв i суфиксiв. https://www.youtube.com/watch?v=chObYV_egvo

I блок

Иншi суфикси, приєднуючись до якогось кореня, не змiнюють семантики слова, а вносять додатковi вiдтiнки значень: *рука – ручка, рученька, рученя, ручище*. Цi вiдтiнки, як правило, надають словам певного стилiстичного забарвлення, тому частiше використовуються з певною стилiстичною метою.

Деякi суфикси вносять додатковi вiдтiнки нiжностi, ласкавостi чи згрубiлостi, зневаги: *кiт-котик, котичок, котусик, котяра, котюга, котище*, що не впливає на їх уживання.

Одним iз шляхiв поповнення лексики є творення вiддiєслiвних iменникiв на **-ННЯ, -ТТЯ**: *становлення, повернення, травлення, iнформування*. Цi суфикси є продуктивними в офiцiйно-дiловому, науковому й публiцистичному стилях. Таке явище можна пояснити прагненням до стислостi вислову, що сприяє вираженню узагальнення в мовi: замість описових конструкцiй, що вiдтворюють процес, дається назва його в цiлому, не розчленовано, определено.

Суфикси **-IЗМ (-ИЗМ)** має греко-латинське походження. Вичленовуючись iз запозичених слiв, цей суфикс утворює новi лексеми вiд українських основ: *архаїзм, iсторизм, побутовизм, українiзм*. Як правило, утворення з такими суфиксами – науковi термiни, слова з узагальненими значеннями, зокрема назви iдеологiчних та наукових напрямiв. Приєднуючись до невідповідних основ (слiв знижено-побутового характеру), такі суфикси надають їм розмовно-iронiчного забарвлення: *бабизнягiзм, наплювизм, хвостизм*.

Суфикси **-АНН, -ЕНН, -ОТ, -IСТЬ, -IЗН, -СТВ, -УТВ** творять слова з абстрактним, узагальнюючим значенням, якi найчастiше вживаються в науковому, дiловому, публiцистичному стилях: *громадськiсть, широта, посередництво*.

Досить активними є суфикси, що утворюють назви жiнок за фахом вiд вiдповідних назв чоловiкiв: *артистка, викладачка, аспiрантка, вчителька*.

Певною мірою розмовний характер утворень на зразок визволителька, організаторка, редакторка пояснюється тим, що це здебільшого нові слова, не освячені традицією вживання в літературній мові.

Серед питомих суфіксів лише деякі (**-ЮХ, -Л, -ИЛ**) надають словам експресивного забарвлення: *упертюх, вайло, тріпло, бурмило, дурило*.

Для книжних стилів характерні прикметники, утворені за допомогою суфіксів **-АЛЬН (-УВАЛЬН, -ЮВАЛЬН), -АРН (-ЯРН), -ИЧН (-ІЧН, -ЇЧН)**: *соціальний, молекулярний, зрошувальний, історичний, хімічний*.

Для творення слів-термінів використовуються суфікси **-ИСТ, -УВАТ, -АТИСТ**: *азотистий, сіркуватий, цукристий, хмаркуватистий*.

Важливою ознакою художнього і розмовного стилів є використання в них великої кількості слів з суфіксами позитивної і негативної оцінки. До таких суфіксів належать **-К, -ОК, -ОЧОК, -ИЧОК, -ОЧК, -ИК, -ОНЬК, -ЕНЬК, -ЕСЕНЬК, -ІСІНЬК, -Н, -В, ИЩ, -УЩ (-ЮЩ), -СЬК**: *коник, грибочок, рідненький, теплісінький, хижачся, мушва, злющий, хлопчисько, сплюх*.

Префікси щодо стилістичних можливостей поступаються суфіксам.

Префіксовані іменники із застарілими та рідко вживаними префіксами **ПА-, ПРА-, УЗ-** мають відтінок урочистості, піднесеності, поетичності (*прадавній, наморозь*). Запозичені префікси **АНТИ-, АРХІ-, ЕКСТРА-, КОНТР-, ПСЕВДО-, УЛЬТРА-** надають словам книжкового відтінку: *антитіло, псевдонародний, ультразвуківий*.

За допомогою префікса **НЕ-** виражається не тільки протилежне значення (неправда, неволя, нещастя), а й негативний, зневажливий відтінок: *нездара, неук, нечупара, недотена*.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Виконання вправ

1. Записати. Вказати слова з суфіксами здрібнілості та нестливісті. Вказати слова із суфіксами збільшеності, згрублості. Які відтінки вносять у текст такі слова, у яких стилях вживаються?

Спи ж моя доненько! Спи, моя зоренько! Хай обмина тебе лихо і горенько! (Олена Пчілка). Долоньки теплі, пахне чубик літом, немов проміння, оченята світлі. Любові квітка і життя зернина – моя дитина (Л.Косило). Стомився вітерець – розхитаний хлопчисько (М.Косякевич). Ой вуличко та широкая, чом травичка невисокая? Бо хлопчища побродили великими та й ножищами, подертими постолищами, рядняними онучищами! (Нар.творчість) До оселі

заходить невідомий чолов'яга, високий, кривonosий, подає не руку – ручище (М.Стельмах).

2. Прочитати (прослухати). Виписати віддієслівні іменники на -ННЯ, -ТТЯ, розібрати їх за будовою. Чим пояснити вживання слів з цими суфіксами в офіційно-діловому, науковому, публіцистичному стилях?

В основі нинішнього ставлення людей до політики і політиків лежить звичайне соціальне розчарування. Свого часу у свідомості населення монополія однієї партії на владу і застій ототожнилися. Така була закономірна реакція суспільства на невиконання своїх обіцянок.

3. Прослухати (прочитати), вказати наукові терміни з суфіксом -ІЗМ (-ИЗМ, -ЇЗМ). Записати їх. Розповісти про походження цих суфіксів, особливості їх використання.

Професіоналізми надзвичайно детально визначають ті предмети, дії, якості, що безпосередньо пов'язані зі сферою діяльності відповідної професії. Наприклад, гончарі вирізняють такі частини глиняного посуду: дно, утір, пук, вінця, пелюстка, лавочка, плечі, карнизик. (З довідника) До поетичної лексики великою мірою належить лексика застаріла, зокрема старослов'янськими: хула, страж, злото, чадо, мзда, рать (З підручника) Патріотизм – соціально-політичний і моральний принцип, що в узагальненій формі виражає почуття любові до батьківщини, піклування про її інтереси, готовність до її захисту (Із словника) Націоналізм – рух (і, відповідно, ідеологія), який проголошує націю однією з найвищих цінностей, вважає, що нація повинна бути вільною і становити окреме політичне тіло (автономію або самостійну державу) (З довідника з історії України).

4. Записати. Від яких іменників утворено подані слова на позначення жінок за фахом? Чим пояснити розмовний характер таких утворень? Які з них все ж таки стали звичними у літературному слововживанні і чому?

Професорка, секретарка, лікарка, друкарка, вчителька, аптекарка, директорка, пенсіонерка, завідувачка, кондукторка.

5. Пояснювальний диктант. Вказати слова з префіксами, що надають їм книжного відтінку (або ж іронічного забарвлення).

Пізнаючи себе, стверджуючи себе в новому світі, ми повинні гордитися духом своїм, словам своїм, історією своєю, а не четвертувати їх псевдонауковими схемами. (М.Стельмах) Найбільша недуга нації – гіперінфляція душі.

(П.Осадчук) На лиху годину сич кував на хаті, плакали маленькі діти уночі, от ми й породили псевдемократів, от і потомились наші сіячі.
(Н.Скобелева-Сологуб) Не входи в тенета мікроборотьби і будеш вільно дихати до скону.
(Л.Закордонець) Ой, наплачесь, мамо, сльози-горошини скотяться огненно у серця-віки – оживе навіки ненька Україна після навісної інтертолоки.
(П.Ткачук) У антисвіті зірочкою марю, в антинароді свій народ люблю.
(Л.Костенко) Як набридли нітрати, екстрасенси і сні, ох, подайте, подайте хоч шматочок весни.
(В.Малишко)

II блок

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

Безафіксні іменники, що утворюються від дієслів та прикметників за допомогою нульового суфікса (*вступ, добір, показ, синь, зелень, рань, вись, блакить*), є неабияким засобом оновлення емоційної насиченості слова. Сприяють цьому їхня новизна і незвичність на тлі загальноприйнятих норм словотворення. Іменники такого типу широко використовуються в художньому стилі й за його межами, здебільшого в текстах патетичного, піднесеного характеру. Поряд із загальноживаними, нерідко такі іменники є авторськими неологізмами.

Основоскладання – спосіб словотвору, властивий усім функціональним стилям мови, але найбільше поширений він в офіційно-ділових, наукових і публіцистичних текстах. Як правило, книжно-термінологічний характер мають утворення з іншомовними складниками: *демократія, макросистема, мікросвіт*. Книжного відтінку надають питомі компоненти **САМО-, МАЛО-, БАГАТО-**: *самозречення, самоаналіз, малоземелля*. Виразно книжне забарвлення характерне для слів з компонентами **ЛОГ-, ФІЛ-, ФОБ-, МАН-, -ЗНАВСТВО**: *палеонтолог, слов'янофіл, українознавство*.

Питомі слова, утворені способом основоскладання, часто є кальками лексем іншомовного походження, або семантичними відповідниками їх (*краєвид – пейзаж, водограй – фонтан, життєпис – біографія*). Завдяки невтраченій образності українські варіанти наділені більшою експресивністю, ніж запозичення.

Емоційного забарвлення та образності надають художнім текстам складні слова, зокрема прикметники (*блакитноокий, широкоплечий, громовозвуковий*).

Словоскладання використовується в мові не тільки як словотворчий, скільки як стилістичний засіб. Майже всі слова сконструйовані в такий спосіб:

зберігають образність та експресивність: *смуток-жаль, цар-жайворонок, голубчик-братик.*

Виняток становлять наукові терміни типу *кіловат-година, лікар-терапевт, технік-механік, інженер-економіст.*

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Виконання вправ

1. Записати речення. Яким способом утворено виділені слова? Що дає підстави стверджувати, що такі слова сприяють емоційності тексту?

Піднімали прапор на Україні, синьо-жовтий, у блакитну вись, й засичали в дикій злобі й піні, хто повсюди кляв колись (Б.Кулик) Підняли ми знамена прадавні – синь небесна, колосся пшениці, - дехто й досі плете небилиці, що знамена ці наші безславні. (М.Барчук) Зашуміла від радості повінь, забриніла на вітрі блакить. (Н.Гуменюк) Тож, мила юнь моя, любіть, вивчайте солов'їну мову, ніде й ніколи не ганьбіть її – життя свого основу. (М.Волощук) Уже й забула, що то серця шем, немовби й не було його ніколи. (Н.Барановська) Табун горобців тріпотить над ріллею в стійному нестримі вперед. (М.Клочко)

2. Словниковий диктант. 2-3 слова ввести у речення.

Багатоплановість, малодосвідчений, самозахист, самоврядування, слов'янофіл, слов'янофоб, грамофон, політолог, бібліофіл, гідрофобія, суспільствознавство, краєзнавство.

3. Записати речення. Підкреслити складні слова, пояснити їх написання. Якого стилістичного забарвлення надають текстові слова, утворені способом основоскладання? Чи завжди складні слова утворюються способом основоскладання?

Чи ж мало репресій і голодомору, щоб знову пізнати ганьбу і покору? Засіває поле хлібороб, припада душею до землі. Осінь жовтолиста заглядає в очі, в спалахах багряних листя і трава. в осінній вітровій зірвався лист із клена і стрімголов униз. А серце вперто хоче свят, коли іде весна щаслива, чи осінь золотом квітчає блакитноокий листопад, мрійливоокий листопад.

4. Диктант з коментуванням. Вказати випадки словоскладання, пояснити вживання дефіса. Якого стилістичного забарвлення надає текстові спосіб словоскладання?

Живу тобою, Україно-Русь, молюсь на тебе ту, що в снах бачу, та більше від образ і горя плачу, але не в'яну духом, а борюсь. Не вбили тебе яничари, і смерч-буревій не скосив, встаєш ти, народна держава, для злетів вдихаєш ти сил. Дзвенять оркестром комиші, нуртує запах рути-м'яти. І тільки в пам'яті одній такі ясні, привітні, твої слова, як сон-трава в далекім, синім квітні.

5. Запишіть, знайдіть емоційно забарвлені слова. Назвіть словотворчі засоби і з'ясуйте їх стилістичну роль.

Поклала мати коло хати маленьких діточок своїх. (Т.Шевченко) Одна тільки сидить без обнови *сиріточка*, *ручення* сховавши в рукава. (Т.Шевченко) Якби піти на вовчеська чи на *кабаняку*, щоб набратися самому *страху-переляку*. Поплентався до лікаря поважний *дядило*. В чийх очах не заблищала іскра *напівкохання* чи *напівжурби*? (М.Рилський) твоя душа і світ займавсь світанням почуттів *невпинних* і юних слів, ще *півдитинних*. Приснився я собі самому у дебрі *голосно-німій*.

6. Запишіть, у поданих іменниках визначте суфікси і поясніть їхню роль у вираженні різних відтінків почуттів.

Шептун, дідунь, мамуня, вогник, вовчице, хатиночка, кошени, зміюка, звірятко, хлопчисько, писака, басюра, звірюга, оченята, розбишака, полечко, зіллячко, зозуленька, бородань, водиця, парубота, бродяга, голівонька.

7. Запишіть речення. Підкресліть складні слова і з'ясуйте їх стилістичну роль.

Тихо шепочуться прощально-смутні пшениці. За сади-левади вийшов рано перший промінь сонця. Ланом-долом, лугом-оболонню вітер хвилі аж за небокрай. Рілля лащилося до сонця рівними-рівними борознами. Вся трепетно-збуджена, Тоня вихоплює в брата з рук його дорожню валізу і мчить з нею вперед.

Домашнє завдання

1. Виконати вправу підручника (с.178, завд. 608, 609) на вибір.

2. Виконайте тестові завдання за посиланням

<https://naurok.com.ua/test/stilistichni-osoblivosti-zasobiv-slovotvoru-235478.html>